

منبع‌شناسی بداء و موضوع‌های مرتبط با آن - زهره اخوان مقدم، سید مجید نبوی

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال چهاردهم، شماره ۵۳ «ویژه عدل الهی»، زمستان ۱۳۹۵، ص ۱۵۲-۱۷۷

منبع‌شناسی بداء و موضوع‌های مرتبط با آن

زهره اخوان مقدم*

سید مجید نبوی**

چکیده: «بداء» از ریشه «ب د و» به معنای آشکار شدن و ظاهر شدن است و در اصطلاح به معنای «تغییر دادن تقدیرات توسط خداوند، به سبب برخی وقایع و حوادث و شرایط خاص» می باشد. از آنجا که «بدا» یکی از موضوعات مهم کلام، و همچنین مسئله ای پرچالش است، نگارندگان در این گفتار، ۹۸ کتاب را که بخشی از آن مربوط به بداء می شود، شناسانده‌اند همچنین ۲۸ پایان‌نامه و ۶۱ مقاله در این زمینه معرفی کرده‌اند. و پس از آن، ۱۳۸ کتاب را که در باب موضوع‌های مرتبط با بداء (مانند: نسخ، قضا و قدر، ام الکتاب، لوح محو و اثبات، و...) نوشته شده، شناسانده‌اند. باشد که راه بر پژوهندگان آسان گردد.

کلیدواژه‌ها: بداء - کتاب؛ بداء - پایان‌نامه؛ بداء - مقاله؛ بداء - موضوع‌های مرتبط.

*. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم و فنون قرآن تهران
dr.zo.akhavan@gmail.com
majidnabavi۱۳۶۶@gmail.com

**. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث

منبع‌شناسی قدم اول یک تحقیق متقن و استوار است. هر محقق برای تحقیق خود قبل از هر کاری، نیازمند آشنایی با منابع پیرامون تحقیق است. تحقیق‌های ضعیف و نااستوار، اغلب نشأت گرفته از عدم اطلاع از منابع نوشته شده پیرامون موضوع تحقیق است و آشنایی با منابع بیشتر نظرات محقق را دقیق‌تر و او را از خطا دورتر می‌کند. حضرت علی علیه السلام در این باره می‌فرمایند: «من استقبل وجوه الآراء عرف مواقع الخطاء» (کسی که از نظرات مختلف استقبال کند جایگاه‌های خطا را خواهد شناخت). به عبارت دیگر لازمه تحقیق صحیح، شناخت منابع می‌باشد. موضوع این نگارش، منبع‌شناسی بداء است، لذا در ابتدا توضیحی درباره بداء بیان می‌شود.

بداء از ریشه بدو به معنای آشکار شدن و ظاهر شدن است و در اصطلاح به معنای تغییر دادن تقدیرات توسط خداوند، به سبب برخی وقایع و حوادث و شرایط خاص است. بداء با نسخ شباهت و تفاوت دارد. علی‌رغم روایاتی که در جوامع روایی اهل سنت وجود دارد و بر بداء دلالت می‌کند، اهل سنت مسئله بداء را جزء اعتقادات خود نمی‌دانند. آیات و روایات زیادی (مستقیم و غیرمستقیم) به بدا اشاره دارند. یکی از این موارد داستان قوم حضرت یونس علیه السلام می‌باشد، زمانی که قوم حضرت یونس علیه السلام مستحق عذاب شده بودند و با توبه و اظهار ندامت از خداوند درخواست برداشتن عذاب را کردند و خداوند هم عذاب را از این قوم برداشت. به عبارت دیگر در سرنوشت قوم حضرت یونس علیه السلام بداء حاصل شد. آیه دیگری که برای بداء می‌توان آورد، آیه «یَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (رعد/۳۹) است، یعنی: خداوند هر چه را بخواهد (در لوح محو و اثبات) محو و باطل می‌کند و (حوادثی را در آن) درج می‌کند و امّ الکتاب (لوح

محفوظ) در نزد اوست. آیه «ما ننسخ من آية أو ننسها» (بقره/۱۰۶) [هیچ آیه‌ای را منسوخ یا ترک نمی‌کنیم مگر آنکه بهتر از آن یا همانند آن را می‌آوریم]. نیز بر بداء دلالت دارد. در روایات نیز ائمه علیهم‌السلام می‌فرمایند: خداوند به چیزی برتر از بداء عبادت نشده است، و فرمودند: اگر مردم پاداش اعتقاد به بداء را می‌دانستند، در سخن گفتن پیرامون آن سستی نمی‌کردند.

علاوه بر آیات و روایات، دانشمندان و محققان نیز درباره بداء بحث کرده‌اند و کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقالات زیادی نوشته‌اند که هدف این نگارش معرفی آن‌هاست. این مقاله در دو بخش تنظیم شده است: بخش اول درباره بداء، بخش دوم درباره موضوعات مرتبط با بداء. یعنی: نسخ، قضا، قدر، سرنوشت، جبر، اختیار، ام‌الکتاب، لوح محفوظ، لوح محو، لوح اثبات، اجل حتمی و اجل مسمی. امید است که با معرفی این منابع، راه تحقیق برای محققانی که در این زمینه تحقیق می‌کنند، هموارتر شود.

بخش اول این تحقیق به معرفی کتاب‌ها و مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها می‌پردازد. در این بخش، کتاب‌هایی که یا به‌طور کامل یا بخشی از آن درباره بداء می‌باشد آمده است. کتاب‌هایی که به‌طور کامل به بداء پرداخته، در انتهای معرفی شماره صفحات کتاب با حرف «ص» آمده است و بیانگر تعداد صفحات آن کتاب است، اما کتاب‌هایی که بخشی از آن‌ها به بداء پرداخته در انتهای آن‌ها کلمه صفحه آمده که می‌رساند مطلبی که درباره بداء است، در چه صفحه‌ای آمده و از چه صفحه‌ای شروع می‌شود.

بخش دوم این تحقیق، به معرفی کتاب‌هایی می‌پردازد که موضوعات آن‌ها مرتبط با بداء می‌باشد.

نکته بسیار مهم که باید تذکر داد، آن که این فهرست، فقط راهنمای پژوهش

است. بدین روی، معرفی منبعی در اینجا بدان معنا نیست که محتوای آن مورد تأیید نویسندگان باشد.

بخش اول منبع شناسی بداء

کتاب‌ها

۱. أبهى المراد في شرح مؤتمر علماء بغداد، ابن عطية- جميل حمود، ۲ جلد، مؤسسة الأعلمي، بيروت، ۱۴۲۳ ق، ج ۲، صفحه ۲۸.
۲. الأساس لعقائد الأكياس، قاسم بن محمد بن على، مكتبة التراث الإسلامي، صعدة، ۱۴۲۱ ق، چاپ سوم، صفحه ۱۴۱.
۳. أسرار التوحيد، محمد على اردكاني، انتشارات اسلاميه، تهران، بی تا، صفحه ۳۷۵.
۴. الأضواء على عقائد الشيعة الإمامية، جعفر سبحاني، مؤسسه امام صادق علیه السلام، بی تا، صفحه ۴۲۷.
۵. إعتقادات الإمامية، محمد بن على ابن بابويه، (صدوق)، ۱ جلد، کنگره شيخ مفيد، ايران، قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۴ ق، صفحه ۴۰.
۶. البداء دراسة فى مرويات الامامية و اقوال علمائهم، سيدجاسم الموسوى، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۳، ۱۷۳ ص.
۷. الإلهيات على هدى الكتاب و السنة و العقل، جعفر سبحاني، ۴ جلدی، المركز العالمي للدراسات الإسلامية، ۱۴۱۲ ق، ج ۲، صفحه ۲۲۱.
۸. اندیشه‌های کلامی شيخ مفيد، مارتین مکدرموت- ترجمه احمد آرام، ۱ جلدی،

انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۲ ش، صفحه ۴۳۵.

۹. الإنصاف في مسائل دام فيها الخلاف، جعفر سبحاني، ۳ جلدی، مؤسسة الإمام الصادق علیه السلام، قم، ۱۳۸۱ ش، چاپ اول، ج ۳، صفحه ۳۶۷.
۱۰. أنوار الحكمة، فيض كاشاني، ۱ جلدی، انتشارات بيدار، قم، ۱۴۲۵ ق، چاپ اول، صفحه ۱۸۰.
۱۱. الإيمان و الكفر في الكتاب و السنة، جعفر سبحاني، ۱ جلدی، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم، ۱۳۸۵ ش، چاپ دوم، صفحه ۷۵.
۱۲. بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (ط، بيروت)، محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، ۱۱۱ جلد، دار إحياء التراث العربی، بيروت، چاپ: دوم، ۱۴۰۳ ق، ج ۴، صفحه ۹۲.
۱۳. بحوث فى الملل و النحل، جعفر سبحاني، فرق و مذاهب، ۹ جلدی، مؤسسة النشر الإسلامي- مؤسسة الإمام الصادق علیه السلام، قم، ج ۳، صفحه ۲۷۶. این کتاب در سال‌های مختلف چاپ شده است.
۱۴. البداء = بداء آیه عظمه الله: درسه تحليليه فى علم الله تعالى و قدرته و البداء، محاضرات محمدباقر علم الهدی، السيدعلى الرضوى، مشهد: ولايت، ۱۳۹۰، ۳۳۶ ص.
۱۵. البداء بين الحقيقة والافتراء، عادل العلوى،

قم: الموسسه الاسلاميه العامه للتبليغ و الارشاد، ۱۴۳۲ ق. = ۱۳۹۰، ۱۱۲ ص.

۱۶. بداء در پرتو كتاب و سنت، عبدالرضا جمالزاده، قم: دارالنور، ۱۳۸۶، ۱۱۹ ص.

۱۷. البداء على ضوء الكتاب والسنة، محاضرات جعفر سبحانی، بقلم جعفر الهادی، قم: موسسه الامام صادق عليه السلام، ۱۴۳۴ ق. = ۲۰۱۳ م. = ۱۳۹۲، ۱۴۳ ص. این كتاب در سالهای مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.

۱۸. البداء عند الشيعة الاماميه، سيد محمد كلانتر، نجف، جامعه النجف الدينيه، ۱۳۹۵ ق.

۱۹. البداء في القرآن الكريم، عبدالكريم البهبهانی، قم: مركز الطباعه و النشر للمجمع العالمی لاهل البيت، ۱۴۲۶ ق = ۱۳۸۴، ۳۱ ص.

۲۰. البداء و النسخ: حقيقتهما و موقف الشيعة منهما، مصطفى قصير العاملي، بيروت: دار الهادي، ۱۴۲۱ ق. = ۲۰۰۱ م. = ۱۳۸۰، ۷۲ ص.

۲۱. بداء و علم الهي، داود احمدزاده، تهران: حكمت علوی، ۱۳۹۱، ۱۹۰ ص.

۲۲. البداء، مرتضى العسكري، تهران: نشر مشعر، ۱۴۱۶ ق. = ۱۹۹۵ م. = ۱۳۷۴، ۲۴ ص، این كتاب در سالهای مختلف چاپ شده است.

۲۳. بداء، مرتضى عسكري، مترجم كميل اصغر زیدی، تهران: نيك ملكی، ۱۳۸۷ = ۲۰۰۸ م، ۳۰ ص. این كتاب به زبان اردو است.

۲۴. بداء، یا، محو و اثبات الهي، مرتضى عسكري، تهران: مجمع علمي اسلامي، ۱۳۷۷، ص ۳۹.

۲۵. بداية المعارف الإلهية في شرح عقائد الإمامية، سيد محسن خرازی، ۲ جلدی، مؤسسة النشر الإسلامي، قم، ۱۴۱۷ ق، چاپ چهارم، ج ۱، صفحه ۱۹۰.

۲۶. التبيان في تفسير القرآن، محمد بن حسن، طوسی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تا، ۱۰ جلدی، ج ۱ ص ۱۳ (سوره حمد).

۲۷. تحلیل و بررسی مسئله بداء از دیدگاه دانشمندان اسلامی، ماندنی مواساتیان، تهران: نبأ، ۱۳۸۵، ۱۲۳ ص.

۲۸. تصحيح اعتقادات الإمامية، محمد بن محمد شيخ مفيد، ۱ جلد، كنجره شيخ مفيد، ايران، قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۴ ق، صفحه ۶۵.

۲۹. التعليقة على أصول الكافي، محمد باقرين محمد ميرداماد، ۱ جلد، مطبعة الخيام، ايران، قم، چاپ: اول، ۱۴۰۳ ق، صفحه ۳۵۹.

۳۰. تفسير احسن الحديث، سيد على اكبر، قرشي، بنياد بعثت، تهران، ۱۳۶۶ ش، ۱۲ جلدی، ج ۵ ص ۲۶۲ (رعد / ۳۹).

۳۱. تفسير نمونه، ناصر مكارم شيرازي، دار الكتب الإسلامية، تهران، ۱۳۷۴ ش، ۲۷ جلدی، ج ۱۰ ص ۲۴۵ و ۲۴۶ و ۲۴۷ و ۲۴۸ و ۲۴۹ (رعد / ۳۹).

۳۲. تنبيهات حول المبدأ و المعاد، حسنعلی مرواريد، ۱ جلدی، آستان قدس رضوی،

بن محمد مؤمن جیلانی، ۲ جلد، دار الحديث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش، ج ۱، صفحه ۴۵۰.

۴۲. راهنمای حقیقت، جعفر سبحانی، ۱ جلدی، نشر مشعر، تهران، ۱۳۸۷ ش، چاپ پنجم، صفحه ۹۸.

۴۳. رسائل الشریف المرتضی، شریف مرتضی، ۴ جلدی، دارالقرآن الکریم، قم، ۱۴۰۵ ق، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۱۱۶.

۴۴. رسائل و مقالات، جعفر سبحانی، ۶ جلدی، مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام، قم، ۱۴۲۵ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۳۳.

۴۵. رسائل وحدت وجود و بدا، محمدکاظم عصار، باحواشی - و مقدمه و تصحیح - جلال‌الدین - آشتیانی - تهران: محمدی، ۱۳۵۰، ۱۹۵ ص.

۴۶. ریاض الأبرار في مناقب الأئمة الأطهار، نعمت الله بن عبد الله جزائری، ۳ جلد، مؤسسه التاريخ العربی، بیروت، چاپ: اول، ۱۴۲۷ ق، ۲۰۰۶ م، ج ۳، صفحه ۱۱۶.

۴۷. سلسله المسائل العقائدية، جعفر سبحانی - تقرير از حسن مکی عاملی، ۱۰ جلدی، بی تا، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم، ج ۸، صفحه ۳.

۴۸. سیمای عقائد شیعه، جعفر سبحانی - ترجمه جواد محدثی، نشر مشعر، تهران، ۱۳۸۶ ش، چاپ اول، صفحه ۲۸۴.

۴۹. الشافي في العقائد والأخلاق والأحكام، فیض کاشانی، ۲ جلدی، دار اللوح المحفوظ، ۱۴۲۵

مشهد، ۱۴۱۸ ق، چاپ دوم، صفحه ۱۸۹.
۳۳. التوحيد الصدوق، محمد بن علی ابن بابویه، وفات ۳۸۱ ق، محقق، مصحح: هاشم حسینی، ناشر: جامعه مدرسين، قم، ۱۳۹۸ ق، چاپ اول، صفحه ۳۳۱.

۳۴. ثلاث رسائل في الحكمه الاسلاميه: وحده الوجود، شذرات في الجبر و الاختيار، اجابه الدعاء، في مساله البداء، للعلامة محمدکاظم عصار، نقلها الى العربيه صلاح الصاوي، تهران: المكتبةالمرتضويه، ۱۳۹۱ ق = ۱۳۴۹، ۱۲۰ ص.
۳۵. الجبر و الاختيار، آيت الله سيد صادق روحانی، بی جا، بی تا، ۱ جلدی، صفحه ۱۶۸.

۳۶. الجوامع و الفوارق بين السنة و الشيعة، محمد جواد مغنیه، ۱ جلدی، مؤسسه عز الدين، ۱۴۱۴ ق، صفحه ۲۹۸.

۳۷. الحاشية على أصول الكافي، احمد بن زين العابدين علوی عاملی، ۱ جلد، دار الحديث، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۷ ق، ۱۳۸۵ ش، صفحه ۳۳۷.

۳۸. الحاشية على أصول الكافي، ملا محمد امين الاستر آبادی، ۱ جلد، دار الحديث، قم، چاپ: اول، ۱۴۳۰، صفحه ۱۲۵.

۳۹. حق اليقين في معرفة أصول الدين، سيد عبد الله شبر، ۱ جلدی، أنوار الهدی، قم، ۱۴۲۴ ق، چاپ دوم، صفحه ۱۰۹.

۴۰. دو گفتار در بداء، تهران: چتر دانش، ۱۳۹۳، ۷۷ ص.

۴۱. الذريعة إلى حافظ الشريعة، رفيع الدين محمد

ق، چاپ اول، صفحه ۲۲۲.

۵۰. الشافی فی شرح الکافی، ملا خلیل بن غازی قزوینی، ۲ جلد، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش، ج ۲، صفحه ۴۰۸.

۵۱. شبهات و ردود، سامی بدری، ۴ جلدی، قم، ۱۴۱۷ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۷۱.

۵۲. شرح أصول الکافی محمد بن ابراهیم، صدرالدین شیرازی، (صدرا)، ۴ جلد، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، چاپ: اول، ۱۳۸۳ ش، ج ۱، صفحه ۱۲۶.

۵۳. شرح الأساس الکبیر، احمد بن محمد بن صلاح شرفی، ۲ جلدی، دار الحکمة الیمانیة، صنعاء، ۱۴۱۱ ق، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۴۲۷.

۵۴. شرح الأصول الخمسة، قاضی عبد الجبار، قوام الدین مانکدیم، ۱ جلدی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق، صفحه ۳۹۳.

۵۵. شرح الکافی، الأصول و الروضة، محمد صالح بن احمد مازندرانی، ۱۲ جلد، المكتبة الإسلامية، تهران، چاپ: اول، ۱۳۸۲ ق، ج ۴، صفحه ۳۱۱.

۵۶. شرح المصطلحات الکلامیة، جمعی از نویسندگان، فرهنگ نامه، ۱ جلدی، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۴۱۵ ق، چاپ اول، صفحه ۵۶.

۵۷. شیعه پاسخ می دهد، سید رضا حسینی نسب، ۱ جلدی، نشر مشعر، تهران، ۱۳۸۶ ش،

چاپ نوزدهم، صفحه ۷۱.

۵۸. صافی در شرح کافی، ملا خلیل بن غازی قزوینی، ۲ جلد، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش، ج ۲، صفحه ۴۸۸.

۵۹. العرش والكرسى فى القرآن الکریم، مراتب العلم الالهی وکلیفیه وقوع البداء فیہ، السید کمال الحیدری، قم: دارفراقد، ۱۴۳۱ ق. = ۲۰۱۰ م. = ۱۳۸۹، ۱۰۲ ص.

۶۰. عقاید اسلام در قرآن کریم، سید مرتضی عسکری - ترجمه محمد جواد کریمی، ۳ جلدی، مجمع علمی اسلامی، ۱۳۷۸ ش، چاپ اول، ج ۲، صفحه ۵۰۱.

۶۱. عقائد الإمامیة الإثنی عشریة، سید ابراهیم موسوی زنجانی، ۳ جلدی، مؤسسه الأعلمی، بیروت، ۱۴۱۳ ق، چاپ سوم، ج ۱، صفحه ۳۴.

۶۲. عقائد الإمامیة، شیخ محمدرضا مظفر، انتشارات انصاریان، قم، ۱۳۸۷ ش، چاپ دوازدهم، صفحه ۴۵.

۶۳. العقيدة الإسلامية، جعفر سبحانی، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم، ۱۳۸۶ ش، چاپ سوم، صفحه ۲۸۶.

۶۴. علم الیقین فی أصول الدین، فیض کاشانی، ۲ جلدی، انتشارات بیدار، قم، ۱۴۱۸ ق، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۲۴۱.

۶۵. فرهنگ شیعه، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، زمزم هدایت، قم، ۱۳۸۶ ش، چاپ دوم، صفحه ۱۵۰.

۶۶. فرهنگ علم کلام، احمد خاتمی،

انتشارات صبا، تهران، ۱۳۷۰ ش، چاپ اول، صفحه ۷۵.

۶۷. فرهنگ معارف اسلامی، سید جعفر سجادی، ۴ جلدی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۳ ش، چاپ سوم، ج ۱، صفحه ۳۹۱.

۶۸. الفصول المهمة في أصول الأئمة، محمد بن حسن شيخ حر عاملی، ۳ جلد، مؤسسه معارف اسلامی امام رضا (ع)، قم، چاپ: اول، ۱۴۱۸ ق، ۱۳۷۶ ش، ج ۱، صفحه ۲۵۲.

۶۹. الفوائد البهية في شرح عقائد الإمامية، محمد جميل حمود، ۲ جلدی، مؤسسة الأعلمي، بيروت، ۱۴۲۱ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۳۵۳.

۷۰. في رحاب أهل البيت (ع)، جمعی از نویسندگان، ۴۰ جلدی، المجمع العالمي لأهل البيت (ع)، ۱۴۲۶ ق، چاپ دوم، ج ۶، صفحه ۱۱.

۷۱. قرة العيون في المعارف و الحكم، فیض کاشانی، دار الكتاب الإسلامی، قم، ۱۴۲۳ ق، چاپ دوم، صفحه ۳۹۱.

۷۲. کاشف الأسرار، نظر علی طالقانی، ۲ جلدی، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، تهران، ۱۳۷۳ ش، چاپ اول، ج ۲، صفحه ۵۰۴.

۷۳. الکافی (ط، الإسلامیة)، محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۴۰۷ ق، چاپ چهارم، ج ۱، صفحه

۱۴۶.

۷۴. کتاب الغیبة للحجة، محمد بن الحسن طوسی، ۱ جلد، دار المعارف الإسلامیة، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۱۱ ق، صفحه ۴۲۹.

۷۵. الكشف الوافي في شرح أصول الكافي، محمد هادی بن معین الدین محمد شریف شیرازی (آصف شیرازی)، ۱ جلد، دار الحديث، قم، چاپ: اول، ۱۴۳۰ ق، ۱۳۸۸ ش، صفحه ۶۱۵.

۷۶. کلم الطیب در تقریر عقاید اسلام، سید عبد الحسین طیب، کتابخانه اسلام، ۱۳۶۲ ش، چاپ چهارم، صفحه ۱۵۳.

۷۷. کمال الدین و تمام النعمة، محمد بن علی صدوق، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری، ۲ جلد، اسلامیة، تهران، چاپ: دوم، ۱۳۹۵ ق، ج ۱، صفحه ۶۹.

۷۸. کنز الفوائد، محمد بن علی کراجکی، ۲ جلد، دارالذخائر، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۱۰ ق، ج ۱، صفحه ۲۲۷.

۷۹. گنجینه معارف شیعه امامیه، کراجکی، ترجمه محمد باقر کمره‌ای، ۲ جلدی، فردوسی، تهران، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۲۷۲.

۸۰. لأکون مع الصادقین، محمد تیجانی سماوی، بی جا، بی تا، صفحه ۱۷۷.

۸۱. مجموعه آثار استاد شهید مطهری، شهید مطهری، ۲۷ جلدی، انتشارات صدرا، تهران، ج ۲۵، صفحه ۵۱۴.

۸۲. مرآة العقول في شرح أخبار آل الرسول، محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، ۲۶ جلد، دار

الکتب الإسلامية، تهران، چاپ: دوم، ۱۴۰۴ ق، ج ۲، صفحه ۱۲۳.

۸۳. مساله البداء سعيد اختر رضوى، قم موسسه انصاريان، ۱۳۷۵، ۹۶ ص.

۸۳/۱. نسخ و بداء فضل الله مير شفيعى، قم، مؤلف، ۱۳۷۰، ۱۱۱ ص.

۸۴. المغنى فى أبواب التوحيد و العدل، قاضى عبد الجبار، ۱۴ جلدی، الدار المصرية، قاهره، ۱۹۶۵-۱۹۶۲ م، ج ۱۱، صفحه ۲۵، ج ۱۶ صفحه ۶۵.

۸۵. مفاتيح الغيب، فخر رازى، محمد بن عمر، مطبعة البهيه المصريه، بى تا، ۳۲ جلدی، ج ۹ ص ۱۶ (آل عمران / ۱۴۰)، ج ۱۹ ص ۶۶ (رعد / ۳۹)، ج ۲۵ ص ۲۵۳ (سبأ / ۲۱)، ج ۱ ص ۲۶۷ (بقره / ۱۰۶).

۸۶. مفهوم البداء فى الفكر الاسلامى، هاشم الموسوى، بيروت: الغدير، ۱۴۱۴ ق.= ۱۹۹۴ م. ۱۳۷۳، ۶۴ ص.

۸۷. مناظرات فى العقائد و الأحكام، عبدالله حسن، ۲ جلدی، دليل ما، قم، ۱۴۲۷ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۳۱.

۸۸. موسوعة مصطلحات علم الكلام الإسلامى، سمیع دغیم، فرهنگ نامه، ۲ جلدی، مکتبه لبنان ناشرون، بيروت، ۱۹۹۸ م، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۲۷۳ و صفحه ۹۱۹.

۸۹. الميزان فى تفسير القرآن، سيد محمد حسين، طباطبائی، دفتر انتشارات اسلامى جامعهى مدرسين، بى تا، ۲۰ جلدی، ج ۳ ص

۱۸ (آل عمران / ۴) و ج ۱۱ ص ۳۸۱ (رعد / ۴۳).

۹۰. نبراس الهدى فى ابداء البداء، السيد مير تقى الحسينى الگركانى، قم: مركز فقهى ائمه اطهار (ع)، ۱۳۹۳، ۴۲۹ ص.

۹۱. النسخ و البداء فى الكتاب و السنة و تليه رسالة حول حجية احاديث ...، شيخ جعفر السبحانى؛ بقلم محمد حسين الحاج العالمى، بيروت: دارالهادى، م ۱۹۹۷، ق ۱۴۱۸ = ۱۳۷۶، ص ۱۱۸.

۹۲. نسخ و بداء در قرآن، نادعلی- عاشورى، اصفهان: مهر قائم، ۱۳۸۲، ص ۱۹۰.

۹۳. نسخ و بداء: معمای عمر و روزی، فضل ... مير شفيعى، قم: فضل الله مير شفيعى، ۱۳۷۰، ص ۱۱۱.

۹۴. نظريه البداء عند صدرالدين الشيرازى، عبدالزهرة البندر، ترجمه و تحقيق حسين بهروان، مشهد: سخن گستر: دانشگاه آزاد اسلامى، واحد سبزوار، معاونت پژوهشى، ۱۳۹۱، ۲۶۸ ص.

۹۵. نظريه البداء عند صدرالدين الشيرازى، عبدالزهرة البندر، نجف الاشرف: مطبعة النعمان، ۱۳۹۵ ق.= ۱۹۷۵ م= ۱۳۵۴، ۲۱۶ ص.

۹۶. نقض الوشيعة، آيت الله سيد محسن امين، مؤسسه الأعلمى، بيروت، ۱۴۰۳ ق، چاپ چهارم، صفحه ۴۰۷.

۹۷. الوافى، محمد محسن بن شاه مرتضى فيض كاشانى، ۲۶ جلد، كتابخانه امام أمير

رنجبر حسینی، دانشکده علوم حدیث ۱۳۹۲.
 ۳. بررسی آثار و لوازم اعتقاد به آموزه بدهاء،
 مجید شعبانی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما:
 محمد بیدهندی، استاد مشاور: مهدی مطیع،
 دانشگاه اصفهان - دانشکده ادبیات و علوم
 انسانی ۱۳۸۹.

۴. بررسی تحلیلی نشانه‌های حتمی الوقوع
 ظهور امام مهدی علیه السلام در روایات، مرتضی
 خوش‌نویس زاده اصفهانی، استاد راهنما:
 احمد محمودی، استاد مشاور: اسماعیل
 ملکوتی خواه، کارشناسی ارشد، دانشگاه
 اصفهان - دانشکده ادبیات و علوم
 انسانی ۱۳۹۱.

۵. بررسی تطبیقی اراده و مشیت الهی در
 حکمت متعالیه و آیات و روایات، سمیه
 چشک، کارشناسی ارشد، استاد راهنما:
 علی‌اکبر نصیری، استاد مشاور: علی‌رضا
 حیدری نسب، دانشگاه سیستان و بلوچستان -
 دانشکده الهیات و معارف اسلامی ۱۳۹۲.

۶. بررسی تطبیقی دیدگاه امام فخر رازی و
 علامه طباطبایی درباره نسخ و بدهاء، ام‌کلثوم
 محمدی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید
 محسن میرباقری، استاد مشاور: عین‌الله
 خادمی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی -
 دانشکده علوم انسانی و تربیت‌بدنی، ۱۳۹۰.

۷. بررسی تطبیقی مسأله بدهاء در مدرسه کوفه
 و بغداد، یوسف مکتوبیان، کارشناسی ارشد،
 استاد راهنما: محمدتقی سبحانی، استاد مشاور:

المؤمنین علی علیه السلام، اصفهان، چاپ: اول، ۱۴۰۶
 ق، ج ۱، صفحه ۵۰۷.

۹۸. الهدایا لشیعة أئمة الهدی، محمد مجذوب
 تبریزی، ۲ جلد، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ:
 اول، ۱۴۲۹ ش، ۱۳۸۷ ش، ج ۲، صفحه ۳۷۴.

در مورد بدهاء چند نسخه خطی وجود دارد.
 در کتابهایی چون الذریعه، تکمله امل الآمل،
 معالم العلماء و... نیز کتابهایی درباره بدهاء
 معرفی شده است. از آنجا که هدف این
 نگارش معرفی کتابهای چاپی موجود می‌باشد
 نه کتابهای خطی و نه کتابهایی که بزرگان در
 آثار خود معرفی کرده‌اند، از معرفی آنها صرف
 نظر می‌شود و به کسانی که علاقه به دانستن
 آنها دارند، مقاله‌های ذیل معرفی می‌شود.

آموزه بدهاء و کتابشناسی آن، محمد رضا
 زاده‌وش، کتاب ماه دین، خرداد و تیر ۱۳۸۲ -
 شماره ۶۸ و ۶۹، ۱۵ صفحه - از ۶۶ تا ۸۰.
 کتابنامه‌ای درباره بدهاء، مجموعه مقالات کنگره
 شیخ مفید، شماره ۹۳، ۳ صفحه - از ۳۳ تا
 ۳۵.

پایان‌نامه‌ها

۱. انسان و سرنوشت، تاج‌الدین حسام‌الدین،
 کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمد مهدی
 گرجیان، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده
 الهیات و معارف اسلامی ۱۳۸۵.

۲. آراء کلامی ابوالفتح کراچکی، محسن زارع
 پور، کارشناسی ارشد، استاد راهنما:
 سید محمود موسوی، استاد مشاور: محمد

سید کاظم طباطبایی، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۱.

۸. بررسی تطبیقی نظرات مفسران شیعه و سنی در موضوع بدها و لوح محو و اثبات، نصرالله سیفی پور نقتنه، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسن اسلام پور، استاد مشاور: عبدالرضا زاهدی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم - دانشکده علوم قرآنی قم، ۱۳۹۰.

۹. بررسی مسأله بدها از دیدگاه عقل و نقل، سرور هاشمی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ابوالحسن غفاری، استاد مشاور: محمد کریمی، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۸۴.

۱۰. بررسی نسخ و تخصیص، حبیبه رحیم پور، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید علی پور منوچهری، استاد مشاور: امراله نیکومنش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۱.

۱۱. پاسخ به شبهه انفعال در ذات الهی در سه مسأله فلسفی - کلامی از نظر ملاصدرا، بدها، استجابت دعا، سخط و محبت، خدیجه هاشمی، کارشناسی ارشد استاد راهنما: سید صدرالدین طاهری، استاد مشاور: حوران اکبر زاده، دانشگاه علامه طباطبایی - دانشکده ادبیات و زبان های خارجی، ۱۳۹۰.

۱۲. تبیین کلامی فلسفی مسأله بدها و بررسی رابطه آن با علم الهی، معصومه کچویی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: مهناز امیرخانی،

استاد مشاور: زهره توازیانی، دانشگاه الزهراء - دانشکده الهیات ۱۳۹۱.

۱۳. تحقیق در شبهات فلسفی و کلامی بدها، طاهره عابدی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: مهدی ده باشی، دانشگاه پیام نور - دانشکده علوم انسانی ۱۳۸۵.

۱۴. جایگاه هدایتی امام رضا (ع) در برون رفت از بحران های اعتقادی، نجمه رشیدی کیا، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید محمد کاظم طباطبایی، استاد مشاور: محمد پارچه باف دولتی، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۱.

۱۵. جریان تفویض، مفوضه، در تاریخ کلامی و اعتقادی شیعه، فاطمه احمدی، استاد راهنما: اصغر قائدان، استاد مشاور: علیرضا جلالی، کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور، تهران، ۱۳۸۹.

۱۶. حدوث دهری، اصالت وجود و ماهیت و بدها در اندیشه میرداماد، سیده راضیه قریشی شهرکی، کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی، استاد راهنما: مهدی دشت بزرگی، استاد مشاور: حسن رضازاده، دانشگاه کاشان - دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۸.

۱۷. حقیقت بدها از منظر ملاصدرا و فخر رازی، مریم رضیعی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسن معلمی، استاد مشاور: محمد مهدی گرجیان، دانشگاه باقرالعلوم (ع) - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۹۰.

۲۴. مقایسه اصول کافی با صحیح بخاری در بخش خدانشناسی، علم الرضا الحسینی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علی نصیری، استاد مشاور: محمدکاظم رحمان ستایش، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۸۵.

۲۵. مهم ترین تمایزات اعتقادی شیعه نسبت به اهل سنت، سید قاسم حسینی یزدان آباد، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید مرتضی حسینی شاهرودی، استاد مشاور: علیرضا کهنسال، دانشگاه فردوسی مشهد - دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری. ۱۳۹۱.

۲۶. نسخ در قرآن کریم و جایگاه آن در مباحث فقهی و اصولی، زهرا نویدی، استاد راهنما صدیقه اشرف، استاد مشاور محسن رزمی، کارشناسی ارشد: فقه و مبانی حقوق اسلامی، مشهد، ۱۳۸۷، ۱۴۳ ورق.

۲۷. نسخ و بداء در قرآن و حدیث، شمسوار رستمی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: عبدالوهاب شاهرودی، استاد مشاور: محمد موسوی بجنوردی، دانشگاه تربیت معلم تهران، ۱۳۸۳.

۲۸. نقد و بررسی بداء و مسائل مربوط به آن، مظاهر صادقی، استاد راهنما عبدالله شکیبا، استاد مشاور محمدهادی قندهاری، کارشناسی ارشد، الهیات و معارف اسلامی، گرایش فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه آزاد

۱۸. علم الهی و رابطه آن با بداء از دیدگاه صدرالمتألهین و فخر رازی، مینا سهرابی، کارشناسی ارشد استاد، راهنما: زهره برقعی، دانشگاه قم - دانشکده الهیات و معارف اسلامی ۱۳۹۳.

۱۹. الفكر الکلامی عند الشهيد الصدر (ره)، زید بطاط، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: عبدالجبار الرفاعی، استاد مشاور: علی معموری، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، پلی تکنیک تهران - دانشکده مهندسی، ۱۳۸۶.

۲۰. قضا و قدر از دیدگاه آیات و روایات، علی توحیدی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علی عباسی، استاد مشاور: عبدالمجید زهادت، دانشگاه علم و صنعت ایران - دانشکده مهندسی مکانیک. ۱۳۸۶.

۲۱. قضا و قدر، منصوره الوندی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: احمد عابدی، دانشگاه قم. ۱۳۶۲.

۲۲. مفهوم الامامه عندالفريقين، محمد باوی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ابوالفضل روحی، استاد مشاور: محمدجعفر حسینیان، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۸۵.

۲۳. مقارنه الاراء الکلامیه عندالشيخ الصدوق و الشيخ المفید، فاضل موسوی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: منصور نصیری، استاد مشاور: نذیر حسینی، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۸۶.

اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم انسانی، گروه الهیات، ۱۳۸۹.

۲۹. ویژگی‌های شیعه در آئینه روایات الغدير، مرضیه پاسالاری، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: رضیه سادات سجادی، استاد مشاور: محمدهادی مفتاح، دانشگاه قم - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۹۱.

مقاله‌ها

۱. احتمال بداء در نشانه‌های ظهور، نشریه: موعود، شماره ۱۳۷-۱۳۸.
۲. ارتباط بداء با اراده و علم الهی از جهت معناشناسی، محمد الله نیا سماکوش، انسان پژوهی دینی، بهار و تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۱۹، ۱۶ صفحه - از ۱۵۵ تا ۱۷۰.
۳. ارتباط بداء با ظهور حضرت مهدی عجل - الله تعالی فرجه الشریف، خدا مراد سلیمان، انتظار موعود، پاییز ۱۳۸۸ - شماره ۳۰، ۲۸ صفحه - از ۸۹ تا ۱۱۶.
۴. اصل بداء، کاوشی پیرامون حقیقت بداء و دلایل آن، حبیب‌الله طاهری، رشد آموزش معارف اسلامی، تابستان ۱۳۷۸ - شماره ۶، ۳۸ صفحه - از ۳۶ تا ۴۱.
۵. الاعتقاد فی البداء، لطف‌الله صافی گلپایگانی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۳۶، ۳ صفحه - از ۳۱ تا ۳۳.
۶. امامت از دیدگاه زیدیه و امامیه، محمد شفق خواتی، طلوع، بهار ۱۳۸۶، شماره ۲۱، ۲۲ صفحه - از ۹۳ تا ۱۱۴.

۷. اهمیت اعتقاد به بداء در منابع روایی شیعه، مجتبی حسینی سرابی، رسالت، ۲۲ آبان ۱۳۸۴، ص ۱۸.

۸. آموزه بداء در اندیشه امامیه از آغاز غیبت تا پایان مدرسه بغداد، سید جمال‌الدین موسوی، تحقیقات کلامی، پاییز ۱۳۹۲، سال اول - شماره ۱۸، ۲ صفحه - از ۵۱ تا ۶۸.

۹. آموزه بداء و علم الهی، رضا برنجکار، مکارم ترجمان، نشریه: علوم حدیث، شماره ۶۳.

۱۰. آموزه بداء و کتابشناسی آن، محمدرضا زادهوش، کتاب ماه دین، خرداد و تیر ۱۳۸۲ - شماره ۶۸ و ۶۹، ۱۵ صفحه - از ۶۶ تا ۸۰.

۱۱. بدا از نگاه معصومان علیهم‌السلام، رضا برنجکار، نشریه: فرهنگ جهاد، شماره ۲۰.

۱۲. البداء أو یحو الله ما یشاء و یشاء السید مرتضی العسکری، آفاق الحضارة الاسلامیة، شعبان ۱۴۲۵ - العدد ۱۴، ۱۰ صفحه - از ۱۶۱ تا ۱۷۰.

۱۳. بداء آموزه‌ای از آموزه‌های اسلامی، رضا برنجکار، نشریه: موعود، شماره ۹۶.

۱۴. بداء بین رد و اثبات، سید حسین نوری، فلسفه دین، پاییز ۱۳۹۲ - شماره ۳۰، ۳ صفحه - از ۱۴۹ تا ۱۷۸.

۱۵. بداء در تعالیم قرآن کریم، احادیث شیعی و حکمت متعالیه، علیرضا خواجه گیر، آینه معرفت، تابستان ۱۳۸۳ - شماره ۳، ۱۴ صفحه - از ۶۳ تا ۷۶.

- اردیبهشت ۱۳۸۸، ص ۵۸-۵۹.
۲۵. بداء، نسخ، تفاوت آن‌ها با یکدیگر، سید محمد موسوی بجنوردی، مجله: نامه الهیات، زمستان ۱۳۸۶ - شماره ۱، ۱۶ صفحه - از ۴۹ تا ۶۴.
۲۶. بداء در اشعار مولوی، جلیل مشیدی، کلام اسلامی، تابستان ۱۳۷۶ - شماره ۲۲، ۱۷ صفحه - از ۱۲۶ تا ۱۴۲.
۲۷. بداء، یا دگرگونی سرنوشت به وسیله اعمال نیک و بد، جعفر سبحانی، مجله: درس‌هایی از مکتب اسلام، آذرماه ۱۳۹۱ - شماره ۶۱۹، ۵ صفحه - از ۴۵ تا ۴۹.
۲۸. بررسی تطبیقی اراده الهی در فلسفه اسپینوزا و استاد مطهری، زهرا رسولی، محمدکاظم علمی، مطالعات اسلامی، فلسفه و کلام، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۷: ص ۱۲۹-۱۶۷.
۲۹. بررسی مسئله بداء در آراء کلامی شیعه، مهدی نصیری، شیعه‌شناسی، تابستان ۱۳۸۵ - شماره ۱۴، ۲۴ صفحه - از ۱۳۹ تا ۱۶۲.
۳۰. پاره‌ای از تعلیقات آیت‌الله میرزا مهدی اصفهانی بر احادیث اصول کافی، طالعی، عبدالحسین، سفینه، پاییز ۱۳۸۷ - شماره ۲۰، ۱۶ صفحه - از ۲۸ تا ۴۳.
۳۱. پاسخ به شبهات ناصر القفاری درباره بداء، وحید پاشایی، نشریه: معرفت کلامی، شماره ۹.
۳۲. تعلیقات آیت‌الله جعفری بر اصول کافی،

۱۶. بداء در دیدگاه آیت‌الله نمازی، محمد بیابانی اسکویی، سفینه، بهار ۱۳۹۱ - شماره ۳۴، ۲۷ صفحه - از ۴۰ تا ۶۶.
۱۷. بداء در قرآن و حدیث، محمدرضا عطایی، مشکوة، بهار ۱۳۸۳ - شماره ۸۲، ۱۳ صفحه - از ۶۱ تا ۷۳.
۱۸. بداء در کلام اسلامی و ملاحظاتی تازه در حل آن، عباس زریاب، تحقیقات اسلامی، تابستان ۱۳۶۶ - شماره ۴، ۱۳ صفحه - از ۱۸ تا ۳۰.
۱۹. البداء عند الشيخ المفید، هادی الیوسفی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۸، ۷۳ صفحه - از ۳ تا ۱۰.
۲۰. بداء و نشانه‌های ظهور، نشریه: موعود، شماره ۳۷.
۲۱. بداء و نقد نظریه سلفیون معاصر، محمدجواد سعدی، مسعود صلواتی زاده، پژوهش‌های اعتقادی کلامی، پاییز ۱۳۹۲ - شماره ۱۱، ۲۴ صفحه - از ۱۳۷ تا ۱۶۰.
۲۲. بداء یا محو و اثبات از منظر قرآن و حدیث، سید عبدالرسول حسینی زاده، مجله: معرفت، اردیبهشت ۱۳۹۱ - شماره ۱۷۳، ۱۸ صفحه - از ۱۲۵ تا ۱۴۲.
۲۳. بداء: نقد و بررسی نظریه‌های اندیشمندان مسلمان، دکتر نوریه ریاضی، اندیشه دینی، تابستان ۱۳۸۷ - شماره ۲۷، ۱۴ صفحه - از ۲۵ تا ۳۸.
۲۴. بداء، جعفر سبحانی، موعود، شماره ۹۹،

نه باب از کتاب الحجة، مینا اسکویی، سفینه، تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۲۳، ۲۵ صفحه - از ۱۴۴ تا ۱۶۸.

۳۳. تقدیری جای تقدیری دیگر، مفهوم بداء در آیات قرآن، ام‌کلثوم محمدی، مجله: رشد، آموزش قرآن، تابستان ۱۳۹۳، دوره یازدهم - شماره ۵، ۴۵ صفحه - از ۵۴ تا ۵۸.

۳۴. چهار نکته درباره قرآن، هادی مروی، مجله: سفینه، تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۲۳، ۱۹ صفحه - از ۹ تا ۲۷.

۳۵. حقیقت بداء از دیدگاه شیعه، علی‌اکبر نصیری، نعیمه معین‌الدینی، نشریه: اسوه، شماره ۱۶۲.

۳۶. حقیقت بداء، آیا تغییر سرنوشت امکان‌پذیر است؟، طاهره عابدی، رشد آموزش معارف اسلامی، پاییز ۱۳۸۶ - شماره ۶۶، ۸ صفحه - از ۱۲ تا ۱۹.

۳۷. رساله‌ای در بداء، از علامه بلاغی، مجتبی الهی خراسانی، کلام اسلامی، پاییز ۱۳۷۵ - شماره ۱۹، ۹ صفحه - از ۳۵ تا ۴۳.

۳۸. رساله بداء، محقق شیروانی، صادق حسینی‌اشکوری، اطلاعات حکمت و معرفت، ش ۳۴، دی ۱۳۸۷، ص ۶۹ تا ۷۱.

۳۹. رویکردی فلسفی - کلامی به آموزه بداء بر مبنای اسلوب تحلیلی، رضا محمد زاده، جواد طاهری، آینه معرفت، پاییز ۱۳۹۰ - شماره ۲۸، ۲۶ صفحه - از ۱۱۴ تا ۱۳۹.

۴۰. سرشت انسان، خیر یا شر؟، حمید

نوروزی، معرفت، خرداد ۱۳۸۳ - شماره ۷۸، ۷ صفحه - از ۶۸ تا ۷۴.

۴۱. شبهه و رد: البداء، مصطفی قصیرالعاملی، رساله الثقلین، دی ۱۳۷۲ - شماره ۱۵، ۷ صفحه - از ۱۷۵ تا ۱۸۹.

۴۲. شبهه ورد: البداء فی القرآن و الحدیث، محمدهادی معرفت، مجله: رساله الثقلین، اسفند ۱۳۷۴ - شماره ۱۶، ۱۶ صفحه - از ۵۰ تا ۶۵.

۴۳. شبهه ورد: البداء فی کفة المیزان، محمدهادی معرفت، رساله الثقلین، خرداد ۱۳۷۵ - شماره ۱۷ و ۱۸، ۲۹ صفحه - از ۱۳۰ تا ۱۵۸.

۴۴. صله الدعاء و البداء، فی أعمال جلال‌الدین محمد مولوی، جلیل مشیدی، مجله: العلوم الانسانیة الدولیة الجمهوریة الاسلامیة الایرانیة، بهار ۱۳۸۴ - شماره ۲، ۱۲ صفحه - از ۸۱ تا ۹۲.

۴۵. مسئله بداء در مکتب تشیع، اکبر فایده‌ئی، نشریه: خردنامه صدرا، شماره ۶۹.

۴۶. فلسفه بداء، اکبر اسد علی زاده، مبلغان، تیر و مرداد ۱۳۸۶ - شماره ۹۳، ۸ صفحه - از ۷۲ تا ۷۹.

۴۷. کافی در آینه پژوهش، حمید سلیم گندمی، سفینه، بهار ۱۳۸۳ - شماره ۲، ۱۸ صفحه - از ۱۴۱ تا ۱۵۸.

۴۸. کتابنامه‌ای درباره بداء، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۹۳، ۳ صفحه - از ۳۳

تا ۳۵.

۴۹. کندوکاوی در مساله بداء، علی اکبر حسنی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۹۳، ۳۰ صفحه - از ۳ تا ۳۲.

۵۰. مروری بر پاره‌ای از آرای علامه نمازی، علی اکبر تلافی داریانی، سفینه، بهار ۱۳۹۱ - شماره ۹، ۳۴ صفحه - از ۳۱ تا ۳۹

۵۱. مسألة البداء فی ضوء إفادات معلم الأمة الشيخ المفید، السيد سعید أختَر الرضوی، رسالة التقرب، بهمن ۱۳۷۳ - شماره ۶، ۱۹ صفحه - از ۲۰ تا ۳۸.

۵۲. مسئله بداء در مکتب تشیع، اکبر فایده‌ی، خردنامه صدرا، پاییز ۱۳۹۱ - شماره ۶۹، ۱۲ صفحه - از ۵ تا ۱۶.

۵۳. مصادیق بداء در قرآن کریم، ام‌کلثوم محمدی، نشریه: رشد آموزش قرآن، شماره ۴۲.

۵۴. مصداق شناسی بداء در قرآن و روایات و عدم مغایرت آن با علم الهی، ابراهیم نوری، حسین خاکپور، اندیشه نوین دینی، زمستان ۱۳۹۰ - شماره ۲۷، ۲۶ صفحه - از ۱۷۵ تا ۲۰۰.

۵۵. مطالعه تطبیقی مسئله بداء در تعالیم قرآن کریم، احادیث شیعی و حکمت متعالیه، علیرضا خواجه گیر، مجله: کلام اسلامی، بهار ۱۳۸۴ - شماره ۵۳، ۱۳ صفحه - از ۱۲۴ تا ۱۳۶.

۵۶. مفهوم عام بداء در مکتب اهل بیت، سید

محمد بنی هاشمی، محمدحسین سهیلی، پژوهش‌های نهج البلاغه، پاییز ۱۳۹۲، سال دهم - شماره ۳۸، ۱۸ صفحه - از ۵۱ تا ۶۸.

۵۷. مناظره و ویژگی‌های مناظرات امام رضا علیه السلام، سید علی ضیغم زیدی، پیام مبلغ، بهار و تابستان ۱۳۹۰ - شماره ۶، ۳۲ صفحه - از ۱۵۹ تا ۱۹۰.

۵۸. نظرة فی کتاب: البداء، السيد علی الفانی الإصفهانی، الهادی، سال ۱۳۵۸ - شماره ۳۵، ۸ صفحه - از ۲۸ تا ۳۵.

۵۹. نظریه «بداء» و سنت‌های اجتماعی و تاریخی، محمود تقی زاده داوری، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۴۳، ۲۹ صفحه - از ۳ تا ۳۱.

۶۰. نگاهی دیگر به بداء، اصغر دادبه، مجله: اشراق، بهار و تابستان ۱۳۸۹، سال سوم - شماره ۶ و ۲۲، ۷ صفحه - از ۱۶۵ تا ۱۸۶.

۶۱. هل البداء من أصول الشيعة؟، محمد هادی الیوسفی الغروی، مجله: الفكر الاسلامی، فروردین، اردیبهشت و خرداد ۱۳۷۹ - شماره ۲۲، ۲۳ صفحه - از ۱۴۱ تا ۱۶۲.

بخش دوم موضوعات مرتبط با بداء

در بخش دوم به موضوعات مرتبط با بداء پرداخته می‌شود و کتاب‌های این موضوعات معرفی می‌شود. این موضوعات عبارت‌اند از: نسخ، قضا، قدر، سرنوشت، جبر، اختیار، ام‌الکتاب، لوح محفوظ، لوح محو، لوح اثبات، اجل حتمی و اجل مسمی.

البته معرفی منابع مرتبط با موضوع بداء که در ذیل می‌آید، به این معنا نیست که تمامی کتاب‌های این موضوعات معرفی می‌شود، بلکه برای سهولت محققان برخی از کتاب‌ها معرفی می‌شود و هر یک از موضوعات عنوان شده نیازمند نگارشی جدا دارد که از خداوند توفیق آن را خواستاریم.

۱. ... القضاء والقدر، ابی‌بکر احمد بن الحسین بن علی بن موسی البیهقی؛ تحقیق محمدبن عبدالله العامر، ریاض: مکتبه العبیکان، ۱۴۲۱ ق = ۲۰۰۰ م = ۱۳۷۹، ص ۴۴۵.

۲. ... القدر، احمد بن تیمیه؛ جمع و اعداد عبدالرحمن بن محمد بن قاسم العاصمی النجدی الحنبلی؛ ساعده ابنه محمد، بیروت: موسسه الرساله، ۱۴۱۸ ق. = ۱۹۹۷ م. = ۱۳۷۶، ص ۵۷۲.

۳. اختیار، عبدالله صالح، تهران: اعلمی، ۱۳۵۰ ص.

۴. الاراده الالهیه التکوینیه و التشريعیه، جعفر السبحانی، قم: موسسه الامام الصادق (ع)، ۱۴۲۴ ق. = ۱۳۸۲، ص ۶۴.

۵. اراده الهی و رابطه آن باصفات و آثار خداوند: بررسی و نقد نظریات الهی‌دانان مسلمان، نوریه ریاضی، سبزوار: دانشگاه تربیت معلم سبزوار، ۱۳۸۹، ۳۲۷ ص.

۶. اراده مظهر شخصیت یا جبر و اختیار، عباس آرام، تهران: رجی، ۱۳۵۰، ۲۹۵ ص.

۷. الاستبصار فی التحدث عن الجبر والاختیار،

محمدزاهد الکوثری، قاهره: المکتبه الازهریه للتراث، ۱۴۲۶ ق. = ۲۰۰۵ م. = ۱۳۸۴، ص ۸. استفصاء النظر فی القضاء و القدر. الفرق بین کلام النبی و قول الوصی، جمال‌الدین ابی‌منصور الحسن بن یوسف بن علی بن المطهر الحلّی المشهور بالعلامه الحلّی؛ تحقیق محمد الحسینی النیسابوری، دار انباء الغیب، ۱۴۱۸ ق. = ۱۳۷۷، ۱۰۹ ص.

۹. اسلام اولین دین، آخرین شریعت: (تاملی تازه در دانش ناسخ و منسوخ در فقه اسلامی)، اقبال علی میرزایی، شهرکرد: دانشگاه شهرکرد، ۱۳۸۹، ۸۰ ص

۱۰. الاعتبار فی الناسخ و المنسوخ من الآثار، تصنیف ابی بکر محمد بن موسی الحازمی الهمدانی؛ حقه و خرج حدیثه و علق علیه عبدالمعطی امین قلجی، کراچی: جامعه الدراسات الاسلامیه، م ۱۹۸۹ = ۱۳۶۸، ص ۶۶۱.

۱۱. الانسان والقدر، مرتضی المطهری؛ محمدعلی التسخیری؛ به سفارش مرکز اعلام‌الذکر الرابعه لانتصار الثوره الاسلامیه فی ایران، تهران: منظمه الاعلام الاسلامی، قسم العلاقات الدولیه، ۱۴۰۳ ق. = ۱۳۶۲، ۱۲۰ ص.

۱۲. التبیان لرفع غموض النسخ فی القرآن، مصطفی ابراهیم الزلمی، تهران: نشر احسان، ۱۳۹۳، ۳۶۶ ص.

۱۳. الجبر والاختیار، محمدتقی الجعفری؛

تعريب حسين الواسطى، قم: المركز العالمى للدراسات الاسلاميه، ۱۴۲۸ ق. = ۱۳۸۶، ۳۰۰ص.

۱۴. الدعاء والقضاء والقدر: اوامره و حكمته، محمد محمود احمد، موسى الخطيب، قاهره: مركز الكتاب للنشر، ۱۹۹۷ م. = ۱۴۱۷ ق. = ۱۳۷۶، ۲۴۸ص.

۱۵. الناسخ والمنسوخ، ابن العثاقى الحلى؛ دراسة والتحقيق ثامر كاظم الخفاجى، قم: مكتبه آيه الله العظمى المرعشى النجفى الكبرى قدس سره، الخزانه العالميه للمخطوطات الاسلاميه، ۱۴۳۲ ق. = ۲۰۱۱ م. = ۱۳۸۹، ۱۵۶ص.

۱۶. النسخ بين المفسرين والاصوليين: دراسة موضوعية شاملة فى انواع النسخ و ما قيل فيه من آراء، عبدالرسول الغفارى، قم: مركز المصطفى عليه السلام العالمى للترجمة والنشر، ۱۴۳۱ ق. = ۱۳۸۹، ۳۶۰ص.

۱۷. النظر المختار فى الجبر والاختيار على ضوء الكتاب والسنة، لمولفه عبدالجواد علم الهدى الخراسانى؛ باشراف محمدرضا علم الهدى، قم: رسول اعظم عليه السلام، ۱۳۹۰، ۲۸۶ص.

۱۸. الامر بين الامرين، جعفر بن حسين الحسينى الفندرسكى الشاهرودى، تهران: ۱۳۸۲ ق. = ۱۳۴۰، ۱۶ص.

۱۹. الامر بين الامرين: تحقيق اتيق حول نفى الجبر و التفويض و اثبات الامر بين الامرين، السيد حسين الشمس، قم: كتاب ناب، ۱۳۹۲،

۲ ج و بوستان كتاب قم (مركز النشر التابع لمكتب الاعلام الاسلامى)، ۱۴۲۸ ق. = ۱۳۸۶، ۸۹۶ص.

۲۰. الانسان بين الجبر و التفويض، جعفر السبحانى، قم: موسسه الامام الصادق عليه السلام، ۱۴۲۴ ق. = ۱۳۸۲، ۱۰۰ص.

۲۱. الانسان مسير ام مخير، محمد سعيد رمضان البوطى، بيروت: دار الفكر المعاصر؛ دمشق: دار الفكر، ۱۹۹۸ م. = ۱۴۱۹ ق. = ۱۳۷۷، ۲۳۸ص. و در سال ۲۰۰۴ م. = ۱۳۸۴ در ۲۳۸ صفحه چاپ شده است.

۲۲. انسان و سرنوشت، مرتضى مطهرى، تهران: آدينه سبز، ۱۳۸۸، ۱۶۰ص، اين كتاب توسط ناشران مختلف و در سالهاى مختلف چاپ شده است. همچنين به زبان عربى نيز ترجمه و چاپ شده است.

۲۳. انقاذ البشر من الجبر و القدر، المرتضى علم الهدى على بن الحسين بن موسى الموسوى؛ باشراف احمد الحسينى الاشكورى، قم: مجمع ذخائر اسلامى، ۱۴۲۵ ق. = ۲۰۰۴ م. = ۱۳۸۳، ۷۸ص.

۲۴. الايمان بالقدر، يوسف القرضاوى، قاهره: مكتبه وهبه، ۱۴۲۱ ق. = ۲۰۰۰ م. = ۱۳۷۹، ۱۰۴ص.

۲۵. ايمان به قضا و قدر، سمير حلبى؛ مترجم محمد پور مراد خان؛ تصويرگر هيت احمدى، تهران: نشر احسان، ۱۳۹۲.

۲۶. آزادى اراده انسان در كلام اسلامى، طاهره

روحانی، حلیمه حسینی، قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۱، ص ۲۸۰.

۲۷. آزادی در آینه عقل و نقل، مهرداد ویس کرمی، اصفهان: محبان، ۱۳۸۵، ۱۳۵ ص.

۲۸. آزادی و علیت در فلسفه اسلامی معاصر و فلسفه معاصر مغرب‌زمین، محسن اراکی، تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۲، ۱۹۴ ص.

۲۹. بازتاب تقدیر در مثنوی مولانا، سروناز جاویدان، تهران: ابتکار نو، ۱۳۹۱، ۲۷۶ ص.

۳۰. بحثی درباره جبر و اختیار، زین‌العابدین قربانی، تهران: بعثت، ۲۹۲ ص.

۳۱. بررسی تاریخی جبر و اختیار از نظر معتزله، اشاعره، ماتریه، زیدیه، امامیه، وهابیه و مکاتب کلامی و فقهی آنان، عزیز محمد پور (عبدالعزیز داشبندی مکرری)، تهران: تابش فرهنگ، ۱۳۸۹، ۳۱۳ ص.

۳۲. بررسی تطبیقی نسخ در قرآن، سید عبدالرسول حسینی زاده، قم: بوستان کتاب قم، ۱۳۹۰، ۳۰۳ ص.

۳۳. بررسی جبر و اختیار در دین زردشتی و اندیشه مولانا، منصور عباسیان، تهران: قلم پارسی، ۱۳۹۰، ۲۷۰ ص.

۳۴. بررسی و نقد دیدگاه‌های مستشرقان درباره نسخ در قرآن کریم، علی شریفی، رشت: کتاب مبین، ۱۳۸۶، ۱۵۱ ص.

۳۵. پرسمان قرآنی جبر و اختیار، علی کرجی؛ تهیه مرکز فرهنگ و معارف قرآن گروه پاسخ

به پرسش‌ها و شبهات قرآنی، قم: جمال، ۱۳۸۹، ۱۴۱ ص.

۳۶. التبیان لرفع غموض النسخ فی القرآن، مصطفی ابراهیم الزلمی، اربیل: مکتب التفسیر للطباعة و النشر، ۲۰۰۰ م. = ۱۳۷۹، ۴۵۲ ص.

۳۷. تحقیق در مساله جبر و اختیار، محمدصادق روحانی؛ ترجمه محمدهادی یوسفی، قم: مرکز بررسیهای اسلامی، ۱۳۹۶ هـ = ۱۳۵۴، ۱۸۴ ص.

۳۸. تدبیر و تقدیر در نظام آفرینش از دیدگاه قرآن و حدیث، به اهتمام مهدی امین؛ با نظارت محمد بیستونی، قم: بیان جوان؛ مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۹، ۳۵۸ ص.

۳۹. تقدیر و سرنوشت، حسن رهبرزاده، تهران: پارسا، ۱۳۸۱، ۲۴۱ ص.

۴۰. توحید افعالی و اختیار انسان: از دیدگاه متکلم، فیلسوف و عارف، طوبی علیزاده، فاطمه احمدی، شهر ری: دانشیاران ایران، ۱۳۹۲، ۱۸۴ ص.

۴۱. جبر و اختیار - قضا و قدر، مرکز بازآفرینی معارف دینی شهر آفتاب، اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، مرکز بازآفرینی معارف دینی شهر آفتاب، ۱۳۸۷، ۱۰۳ ص.

۴۲. جبر و اختیار در قرآن برگرفته از تفسیر المیزان علامه طباطبائی و جبر و اختیار محمدتقی جعفری، مینو کسائی، اصفهان:

۵۲. جنگ سرنوشت، اسماعیل شاکر اردکانی،

قم: جام جوان، ۱۳۸۲، ص ۲۲۳.

۵۳. جهان بینی اسلامی ۳: عدل الهی و قضا و

قدر، مرتضی مطهری، تهران: موسسه فرهنگی

و مطالعاتی نهج، ۱۳۸۳، ۱۲۵ ص.

۵۴. چگونه تقدیر خود را تدبیر کنیم، نگرشی

تحلیلی پیرامون آیه ۹۶ از سوره مبارکه اعراف:

سمیرا (سنا) مهدی نژاد؛ تهیه و تنظیم گروه

معارف موسسه پژوهش و مطالعات عاشورا،

مشهد: تاسوعا، ۱۳۹۳، ۲۲۴ ص.

۵۵. حدود آزادی انسان از دیدگاه مولوی

(جبر و اختیار)، رحیم نژادسلیم، تهران:

طهوری، ۱۳۶۴، ۱۸۸ ص.

۵۶. حدیث حول الجبر و التفویض، عبدالله

حسن هاشم الموسوی البحرانی، قم: موسسه

المعارف الاسلامیه، ۱۴۲۴ ق. = ۱۳۸۲، ۱۸۲ ص.

۵۷. حدیث الطلب والاراده للامام الامجد الی

قره عینه السید المجاهد الاحمد، محمد

المحمدی الجیلانی، تهران: موسسه تنظیم و

نشر تراث الامام الخمینی (س)، موسسه

مطبعه العروج، ۱۳۸۷، ۱۸۵ ص.

۵۸. حقائق و شبهات حول معنی النسخ

فی القرآن الکریم، محمد عماره، قاهره:

انتشارات دارالسلام، ۱۴۳۱ ق. = ۲۰۱۰ م. =

۱۳۸۹، ۲۲۲ ص.

۵۹. خدا و مساله شر، محمدحسن

قدردان قراملکی، قم: حوزه علمیه قم، دفتر

تبلیغات اسلامی، مرکز انتشارات،

خاتم الانبیاء، ۱۳۸۸، ۱۱۲ ص.

۴۳. جبر و اختیار در معارف اسلامی،

میرابوطالب رضوی نژاد، رشت: دهسرا،

۱۳۹۱، ۴۰۰ ص.

۴۴. جبر و اختیار و قضا و قدر در مثنوی،

قادر فاضلی، تهران: فضیلت علم، ۱۳۸۶، ۱۴۵

ص.

۴۵. جبر و اختیار: بررسی مکاتب جبر و

اختیار از دیدگاه قرآن و اصول فلسفی،

بحث‌های سبحانی؛ علی ربانی گلپایگانی، قم:

موسسه امام صادق (علیه السلام)، ۱۴۲۳ ق. = ۱۳۸۱،

۴۵۶ ص.

۴۶. جبر و اختیار، حسن الوندی، همدان:

روزاندیش، ۱۳۸۸، ۸۱ ص.

۴۷. جبر و اختیار، زین العابدین قربانی، تهران:

شفق، ۱۳۶۱، ۱۱۲ ص.

۴۸. جبر و اختیار، کریم نافعی فرد، تهران:

عابد، ۱۳۸۱، ص ۲۲۱.

۴۹. جبر و اختیار، محمدتقی جعفری، تهران:

موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری،

۱۳۷۹، ۳۱۸ ص، این کتاب در سالهای مختلف

توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده است.

۵۰. جبر و اختیار، محمدصادق روحانی؛

ترجمه حمیدرضا صادقی، قم: مهر

امیرالمومنین (علیه السلام)، ۱۳۸۹، ۱۴۴ ص.

۵۱. جبر یا اختیار، این یا آن یا هر دو، زهرا

علیان نجف آبادی، سمیرم: سام آرام، ۱۳۹۳،

۱۱۹ ص.

- ۱۳۷۷، ۲۹۶ ص.
۶۰. خط سرنوشت، عزیزالله سالاری، تهران: آوین نگار، ۱۳۹۳، ۲۰۰ ص.
۶۱. خیرالثر در جبر و قدر. به ضمیمه دو رساله کسب و اقسام فاعل، حسن حسن زاده آملی، قم: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، مرکز انتشارات، ۱۳۷۵، ص ۲۰۸. این کتاب در سالهای مختلف توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده است.
۶۲. دلیل عقل جبر و اختیار از دیدگاه امام فخر رازی و باروخ اسپینوزا، اسداله مرتضایی، تهران: راشدین، ۱۳۹۲، ۱۳۷ ص.
۶۳. دو رساله در فلسفه اسلامی: تجدد امثال و حرکت جوهری، جبر و اختیار از دیدگاه مولوی، جلال الدین همائی، تهران: هما، ۱۳۸۹، ۱۰۶ ص، این کتاب در سالهای مختلف توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده است.
۶۴. راه سوم میان جبر و تفویض، علیرضا سبحانی؛ تقریری گویا از بحث های آیت الله العظمی سبحانی، قم: موسسه امام صادق (ع)، انتشارات توحید، ۱۳۹۱، ۲۰۸ ص.
۶۵. رساله علامه بزرگوار محمد دهمدار در قضا و قدر، به تصحیح و پیشگفتار و تعلیقات حسن حسن زاده آملی، قم: قیام، ۱۳۷۸، ص ۷۸
۶۶. رساله قضا و قدر ابن سینا (متن عربی و ترجمه و شرح کهن فارسی)، اسماعیل بن حسن جرجانی؛ با مقدمه و تصحیح محمد کریمی زنجانی اصل، تهران: اساطیر، ۱۳۸۳، ص ۳۰۰.
۶۷. رساله الامضاء فی القدر والقضاء و ایضا النظر فی الجبر والقدر (التفویض)، عبدالحمید الشریانی، بی جا: بی نا، ۱۰۷ ص.
۶۸. رساله الطلب والاراده، الامام الخمینی؛ تعلیق محمد رضا محمد، بیروت: دارالمحجه البيضاء: دارالرسول الاکرم، ۱۹۹۳ م. = ۱۴۱۳ ق. = ۱۳۷۲، ۱۲۰ ص.
۶۹. رساله ای در باب مشیت الهی (از تقریرات درس اعتقادات)، سیدناصر حسینی، تهران: آهنگ صبح، ۱۳۹۱، ۷۸ ص.
۷۰. رفع ابهام نسخ در قرآن، مصطفی ابراهیم زلمی؛ مترجم ابوبکر حسن زاده، سنندج: آراس، ۱۳۹۲، ۵۲ ص.
۷۱. سدالمفر علی القائل بالقدر: درسه تحلیلیه عن بحث الاراده والطلب و نقد مقاله الجبر والتفویض و اثبات الامر بین الامرین، محاضرات محمد باقر علم الهدی؛ علی الرضوی، امیر الفخاری، حسن الکاظمی، تهران: منیر، ۱۳۸۷، ۶۴۰ ص.
۷۲. سرنوشت از دیدگاه علم و فلسفه، جعفر سبحانی، قم: موسسه تحقیقاتی و تعلیماتی امام صادق (ع)، ۱۳۸۲، ۱۷۸ ص؛ انتشارات توحید، ۱۳۶۱، ۲۲۴ ص.
۷۳. سرنوشت از دیدگاه قرآن و ویژه دانش پژوهان، مرتضی مطهری؛ تنظیم از علی اکبر ازهای، قم: شفق، ۳۱ ص.

۷۴. سرنوشت، جمال‌الدین شریف‌زاده، خرم‌آباد: افلاک، ۱۳۸۲، ص ۱۵۱.
۷۵. سیمای انسان مختار در قرآن کریم: جبر و اختیار، محسن میرباقری، تهران: نشر محمد عالمگیری، ۱۳۸۵، ۲۰۰ ص؛ انتشارات رایزن، ۱۳۷۸، ۲۴۴ ص.
۷۶. شخصیت‌های مثنوی در گذرگاه جبر و اختیار، مصطفی باباخانی، مشهد: ایران آزاد، ۱۳۹۰، ۲۴۰ ص.
۷۷. شرح کتاب الناسخ و المنسوخ، اثر شهاب‌الدین احمد البحرانی (ابن المتوج)؛ شارح عبدالجلیل الحسینی القاری؛ ترجمه و تصحیح و تعلیق محمد جعفر اسلامی؛ زیر نظر محمد مشکوة، تهران: بنیاد علوم اسلامی، ۳۳۳ ص.
۷۸. شرح و تفسیر لوح محفوظ، سید ابوالحسن حافظیان، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۵، ۱۶۱ ص؛ سال ۱۳۸۶، ۱۶۴ ص.
۷۹. شفاء العلیل فی مسائل القضاء والقدر والحکمة والتعلیل، ابن قیم الجوزیه؛ تحقیق عمر بن سلیمان الحفیان، ریاض: مکتبه العبیکان، ق ۱۴۲۰ = ۱۹۹۹م = ۱۳۷۸، ج ۲.
۸۰. شفاء المریض فی الجبر والتفویض، محمدتقی سبط شیرازی، بی‌جا: بی‌نا، قرن ۱۳، ۹۰ ص.
۸۱. شناخت صبی‌ها و بحث درباره جبر و اختیار، نورالدین چهاردهی، تهران: میر
- (گوتنبرگ)، ۱۳۶۳، ص ۱۸۶.
۸۲. صفوة الراسخ فی علم المنسوخ و الناسخ، للامام ابی عبدالله شـ...؛ محمد ابراهیم عبدالرحمن فارس؛ راجع و قدم له رمضان عبدالنواب، قاهره: مکتبة الثقافة الدينية، ۱۹۹۵ م.
- = ۱۴۱۵ ق. = ۱۳۷۴، ۲۳۷ ص.
۸۳. طلب و اراده، امام خمینی، ترجمه و شرح سیداحمد فهری، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۱، ۱۵۶ ص.
۸۴. عدل و قدر، مرتضی مطهری؛ کاری از دبیرخانه طرح مطالعاتی بینش مطهر، تهران: بینش مطهر، ۱۳۹۲، ۲۶۰ ص.
۸۵. عقل و دین در اصول عقاید استدلالی، ابوالفضل برقعی، تهران، ج ۲.
۸۶. علم پیشین‌الهی و اختیار انسان، تالیف محمدتقی سهرابی‌فر، تهران: وثوق، ۱۳۸۶، ۳۱۲ ص.
۸۷. علم پیشین‌الهی و اختیار انسان، رضا باقی‌زاده؛ به سفارش مرکز تخصصی علم کلام، تهران: کمال اندیشه، ۱۳۸۹، ۲۲۵ ص؛ حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت، ۱۳۸۹، ۲۲۴ ص.
۸۸. علم پیشین‌الهی و اختیار انسان، محمد سعیدی‌مهر، تهران: موسسه فرهنگی اندیشه: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۵، ۱۵۰ ص؛ ۱۳۸۵، ۱۶۰ ص.
۸۹. عوالم مینا: گفتاری در شیوه شناخت حقایقی مانند عرش، کرسی، لوح، قلم و ... و

نام، تهران: انتشارات صبح فردا، ۱۳۹۳، ۷۶ ص.

۹۰. غزالی و مولوی: جبر و اختیار، علی اصغر بیانی، گرگان: مختومقلی فراغی، ۱۳۸۸، ۹۵ ص.

۹۱. فتح المنان فی نسخ القرآن، علی حسن العریض، مصر: مکتبه الخانجی، ۱۹۷۳ م. = ۱۳۵۲، ۳۵۰ ص.

۹۲. فلسفه جبر و اختیار، زین العابدین قربانی، تهران: بعثت، ۱۳۹۳، ۱۳۸ ص.

۹۳. القدر: نظریه قرآنیه فی مسائل القضاء والقدر ...، عدنان الرفاعی، دمشق: عدنان رفاعی، ۱۹۹۹ م. = ۱۳۷۸، ۲۵۶ ص.

۹۴. القدر عند ابن تیمیة، راشد الغنوشی، بی جا: مرکز الزاویة للتنمیة الفکرية، ۱۴۲۶ ق. = ۲۰۰۵ م. = ۱۳۸۴، ۱۴۴ ص.

۹۵. قضا و القدر، باسمه کیال، بیروت: دارو مکتبه الهلال، ۱۹۸۳ م. = ۱۳۶۲، ۲۶۰ ص.

۹۶. قضا و قدر از دیدگاه اسلام، علیرضا حیدرزاده، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰، ۲۶۰ ص.

۹۷. قضا و قدر از دیدگاه قرآن و روایات، گروه تحقیق محمدحسن صاحب‌دل... و دیگران؛ با نظارت محمد بیستونی، قم: بیان جوان، ۱۳۸۶، ۲۳۰ ص.

۹۸. قضا و قدر از دیدگاه ملاصدرا رحمه الله، حسن اسلامی، قم: شاکر، ۱۳۸۳، ۲۵۶ ص.

۹۹. قضا و قدر در اشعار شعرا از دیروز تا امروز، فیروز آذر، تهران: درخت بلورین، ۱۳۹۰، ۴۱۵ ص.

۱۰۰. قضا و قدر در نظام آفرینش از دیدگاه قرآن و حدیث، به اهتمام مهدی امین؛ با نظارت محمد بیستونی، قم: بیان جوان؛ مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۹، ۳۵۶ ص.

۱۰۱. قضا و قدر و تاثیر آن در سلوک و رفتار انسان، عبدالکریم زیدان؛ ترجمه و توضیح محمدملازاده، تهران: زاهدان: حرمین، ۱۳۸۴، ۱۴۴ ص.

۱۰۲. قضا و قدر، رحیم پارسا، بی جا: محمدرضا پارسا، ۱۱۵ ص.

۱۰۳. قضا و قدر، عزیزالله سالاری، تهران: جهاد دانشگاهی، انجمن فرهنگی: جهاد دانشگاهی، واحد تهران، دانشکده الهیات، ۱۳۶۹، ۱۳۱ ص؛ موسسه نشر جهاد، ۱۳۷۸، ۲۱۸ ص.

۱۰۴. قضا و قدر، عمر سلیمان اشقر؛ مترجم گروه فرهنگی انتشارات حرمین، زاهدان: حرمین، ۱۳۸۹، ۱۲۰ ص. این کتاب توسط ناشران و مترجمان مختلف چاپ شده است.

۱۰۵. قضا و قدر، محمد غریب؛ ترجمه سمیره حکیمی، تهران: احسان، ۱۳۸۱، ۶۷ ص؛ ۱۳۷۷، ۴۷ ص.

۱۰۶. القضاء و القدر فی العلم و الفلسفه الاسلامیه، جعفر السبـحانی؛ تعریب

۱۱۴. گوهر اختیار: بحث پیرامون قضا و قدر، جبر و تفویض... هادی عامری، قم: پیام حجت، ۱۳۹۰، ۹۴ ص.

۱۱۵. لب الاثر فی الجبر والقدر: تقریرا لمحاضرات آیه الله العظمی السید الامام الخمینی و تلیه رساله اخرى فی الامر بین الامرین، جعفر السبحانی؛ مؤسسه تنظیم و نشر آثار الامام الخمینی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر تراث الامام الخمینی (س)، مؤسسه مطبوعه العروج، ۱۳۸۷، ۲۵۲ ص.

۱۱۶. لوح محفوظ، تصنیف کی حافظیان؛ شرح و توضیحات و اشارات از سید ساجد حسین؛ به همت فیروزه حافظیان، تهران: مؤسسه فرهنگی خاتون قلم، ۱۳۹۰، ۱۱۲ ص.

۱۱۷. مسأله اختیار، علیرضا رحیمیان، تهران: منیر، ۱۳۹۱.

۱۱۸. مسئله اختیار در تفکر اسلامی و پاسخ معتزله به آن، بو عمران؛ ترجمه اسماعیل سعادت، تهران: شهر کتاب، هرمس، ۱۳۸۲، ص ۴۴۵.

۱۱۹. مشیت الهی در سبب سازی و سبب سوزی، محمود اکبری، قم: گلستان ادب، ۱۳۸۳، ص ۱۷۶.

۱۲۰. معمای سرنوشت: تحلیل قرآنی، علمی و تاریخی مسأله مهم جبر و اختیار...، ابراهیم بابائی آملی، قم: همگرا، ۱۳۸۹، ۱۶۲ ص.

۱۲۱. من روائع مباحث الايمان بالقضاء والقدر: الدرّة الهیة شرح القصیده الثائیه فی حل المشکله

محمد هادی الیوسفی الغروی، تهران: مؤسسه البعثة، قسم الدراسات الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق. = ۱۳۶۵، ص ۱۴۸.

۱۰۷. قضاء و قدر و جبر و اختیار، محمد مهدی گرجیان؛ با ترجمه انتهاء رساله عرشیه، رساله سر القدر، و رساله قضا و قدر؛ ابوعلی سینا، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴، ص ۲۳۲.

۱۰۸. قضاء و قدر: اختیار و عدالت قدر، بدیع الزمان سعید نورسی؛ ترجمه امیر صادق تبریزی، سنندج: کردستان، ۱۳۷۶، ص ۱۰۹.

۱۰۹. القضاء والقدر فی القرآن والسنة والفکر الاسلامی، عبدالمحسن عبدالمقصود محمد سلطان، قاهره: مکتبه وهبه، ۲۰۰۰ م. = ۱۴۲۱ ق. = ۱۳۷۹، ص ۸۸.

۱۱۰. فلائد المرجان فی الناسخ و المنسوخ من القرآن، لمرعی بن یوسف الکریمی الحنبلی؛ دراسه و تحقیق محمد الرحیل غرایبه، محمد علی الزغول، عمان: دار الفرقان، م ۲۰۰۰ = ق ۱۴۲۱ = ۱۳۷۹، ص ۲۳۸.

۱۱۱. کرانه های اختیار آدمی، علی فلاح رفیع، تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۶، ۱۷۱ ص.

۱۱۲. کردار کردگار یا قضا و قدر، محمد عزیزی (برده رشی)؛ نادر کریمیان، بی جا: محمد عزیزی، ۱۳۷۲، ۱۳۶ ص.

۱۱۳. گفتگویی درباره قضا و قدر، علاءالدین باشار؛ ترجمه زاهد ویسی، تهران: احسان، ۱۳۸۰، ص ۶۷.

القدریه ابن تیمیه، تصنیف عبدالرحمن بن ناصر السعدی؛ اعنتی به ابو محمد اشرف بن عبدالله مقصود، ریاض: اضواء السلف، م ۱۹۹۸ = ق ۱۴۱۹ = ۱۳۷۷، ص ۱۰۴.

۱۲۲. ناسخ الحديث و منسوخه، ابی حفص عمر بن احمد بن عثمان بن احمد معروف بابن شاهین البغدادی؛ درسه و تحقیق: کریمه بنت علی، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ ق = ۱۹۹۹ م = ۱۳۷۸، ۶۸۸ ص.

۱۲۳. ناسخ القرآن و منسوخه و محکمه و متشابهه، ابوالقاسم سعد بن عبدالله الاشعری القمی؛ تحقیق عامر الشوهانی الزبیدی؛ اشرف لجنه التحقيق مکتبه علامه المجلسی، قم: مکتبه علامه المجلسی، ۱۴۳۲ ق، ۴۳۹ ص.

۱۲۴. ناسخ القرآن العزیز و منسوخه، لابن البارزی؛ تحقیق حاتم صالح الضامن، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۵ ق، = ۱۹۸۵ م، = ۱۳۶۴، ۶۷ ص.

۱۲۵. الناسخ و المنسوخ فی القرآن الکریم، ابی بکر بن العربی المعلقری؛ الدراسه عبدالکبیر العلوی المرغری، مکتبه الثقافه الدینیة، ق ۱۴ = م ۱۹ = ۱۳، ج ۲.

۱۲۶. الناسخ و المنسوخ فی القرآن، ابی عبید القاسم بن سلام، فرانکفورت: معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۴۰۵ ق = ۱۹۸۵ م = ۱۳۶۴، ۴۱۹ ص.

۱۲۷. الناسخ و المنسوخ، متن از ابن متوج؛ شرح از عبدالحسین الجلیل الحسینی القاری؛

باتصحیح و تحشیه و تعلیق از محمدجعفر اسلامی، تهران، ص ۳۲۹.

۱۲۸. الناسخ و المنسوخ فی القرآن الکریم، هبه بن سلامه بن نصرین علی البغدادی؛ درسه و تحقیق موسی بنای علوان العلیلی، بیروت: الدار العربیه للموسوعات، ۱۹۸۹ م = ۱۳۶۸، ۲۲۰ ص.

۱۲۹. الناسخ و المنسوخ فی القرآن الکریم، لابن حزم الاندلسی؛ تحقیق عبدالغفار سلیمان البنداری، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۶ ق. = ۱۹۸۶ م. = ۱۳۶۴، ۷۵ ص.

۱۳۰. نسخ در قرآن نقد تفکر انکار نسخ در قرآن، عزت الله مولائی نیا؛ ویراستار امرالله نصیری، تهران: نشر رایزن، ۱۳۷۸، ص ۴۴۵؛ دانشگاه قم ۱۳۹۰، ۴۹۵ ص.

۱۳۱. النسخ فی القرآن بین المویدين و المعارفین، محمد محمود ندا، قاهره: مکتبه الدار العربیه للکتاب، ۱۹۹۶ م. = ۱۴۱۷ ق. = ۱۳۷۵، ص ۱۷۵.

۱۳۲. نسخ و موقف العلماء منه، ثریا محمود عبدالفتاح، قاهره: دارالضیاء، م ۱۹۸۸ = ق ۱۴۰۸ = ۱۳۶۷، ص ۱۶۲.

۱۳۳. نظام بشریت، تالیف ناصر ناصری صالح آبادی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۱، ص ۱۰۸.

۱۳۴. نقش علم در قضا و قدر، ایرج مرادی، کرمانشاه: مؤلف، ۱۳۹۱، ۱۳۰ ص.

۱۳۵. نگاه سوم به جبر و اختیار، محمدحسن قدردان قراملکی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و

اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴، ۳۹۸ ص.
۱۳۶. نگرشی قرآنی در فهم قدر و قضا،
اسماعیل کس نزاری، بهزاد مولائی، سندج:
آراس، ۱۳۸۸، ۹۵ ص.
۱۳۷. نگرشی قرآنی در فهم قدر و قضا،
سندج: یالای رووناکی، ۱۳۹۳، ۱۲۷ ص.
۱۳۸. نواسخ القرآن، جمال‌الدین ابی‌الفرج
عبدالرحمن بن الجوزی القرشی البغدادی،
بیروت: دارالکتب العلمیه، ق ۱۳، ۲۵۶ ص.

